

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ В УКРАЇНІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Титаренко І.О.,

канд. пед. наук, доц

Іваненко Н. О.,

Магістрантка

Факультет соціології і права

В зв'язку з постійними трансформаціями в українському суспільстві існує потреба розкриття сутності поняття соціального захисту. В даній статті розглянуті різні точки зору на дане поняття, здійснено аналіз теоретичних положень щодо соціально-правового захисту осіб похилого віку.

There exists a necessity of a conception essence reveal of the social safety net in connection with constant transformations in the Ukrainian society. Different points of view about these conceptions are scrutinized in the article, an analysis of the theoretical principles about senior men' social defence is performed.

В связи с постоянными трансформациями в украинском обществе существует потребность раскрытия сущности понятия социальной защиты. В данной статье рассмотрены разные точки зрения на данное понятие, осуществлен анализ теоретических положений социально-правовой защиты лиц пожилого возраста

Ключові слова: соціальний захист, соціальне забезпечення, люди похилого віку

Соціальний захист - невід'ємна складова політики держави, відповідальної за добробут, розвиток і безпеку своїх громадян. Це той чинник, від ефективності якого залежить цивілізаційний розвиток будь-якого суспільства.

В зв'язку з постійними трансформаціями в українському суспільстві існує потреба розкриття сутності соціального захисту. В даній статті розглянуті різні точки зору на дане поняття, здійснено аналіз теоретичних положень щодо соціально-правового захисту осіб похилого віку зокрема, проаналізувавши роботи вітчизняних та закордонних науковців.

Термін "соціальний захист" виник в середині ХХ ст. та почав широко застосовуватися в міжнародно-правових актах та зарубіжній юридичній практиці. Виникнення даного поняття та його активне застосування пояснюється кардинальними змінами у соціальній політиці, які пройшли у багатьох країнах світу після Другої світової війни та розумінням керівництва країн необхідності систематизувати різноманітні інститути соціальної сфери.

Поняття "соціальний захист" є одним з найбільш дискусійних питань права соціального забезпечення. Його дослідженням займалися за різних часів такі вчені, як: В.С. Андрєєв, В.А. Аралов, К.С. Батигін, Н.Б. Болотіна, Ж.А. Горбачова, І.В.Гушчін, Л.В. Забелін, М.Л. Захаров, Р.І. Іванова, А.В. Левшин, Е.Е. Мачульська, К.Ю. Мельник, М.І. Полупанов, С.М. Прилипка, І.М. Сирота, Н.М. Стаховська, Б.І. Сташків, В.А.Тарасова,

Е.Г. Тучкова, Я.М. Фогель, О.Г. Чутчева, В.Ш. Шайхатдинов тощо.

Поширеною є думка, що виникнення терміну і поняття «соціальний захист» пов'язане із прийняттям закону США про соціальний захист (Social Security act) у 1935 році. Його творець, президент США Франклін Рузвельт, назвав новий законодавчий акт «наріжним каменем у системі, яка будується зараз, але у жодному разі не завершується» [1,с.56]. Однак є й інші точки зору щодо виникнення цього поняття. Як зазначає Гай Перрін, попри те, що цей термін уперше вжито у США, концепція системи соціального захисту сповна була втілена в новозеландському законодавстві 1938 року [3,с.105]. Н. Болотіна ж стверджує, що пріоритет тут належить Росії - 31 жовтня 1918 року РНК у Росії затвердила Положення про соціальне забезпечення трудящих. У будь-якому разі можна стверджувати, що від 30-х рр. ХХ ст. термін «social security» став загальноновживаним. При цьому термін «security» вживається тут у значенні «безпека», «охорона», «захист», «забезпечення», «гарантування» [4,с.5].

Так, В.Ш. Шайхатдинов вважає, що поняття "соціальний захист" охоплює діяльність держави й органів місцевого самоврядування, громадських організацій, підприємств по створенню сприятливого для людини навколишнього середовища, охороні материнства і дитинства, наданню допомоги родині, охороні здоров'я громадян, професійній підготовці громадян, забезпеченню зайнятості населення, охороні праці, регулюванню заробітної плати і доходів населення, забезпеченню громадян житлом, регулюванню права власності громадян, матеріальному обслуговуванню і забезпеченню непрацездатних і інших нужденних у соціальній підтримці громадян. Соціальний захист є

практичною діяльністю по реалізації основних напрямків соціальної політики [1, с.5].

Е.Е. Мачульська та Ж.А. Горбачова розрізняють соціальний захист у широкому та вузькому сенсі. Так, вчені під соціальним захистом у широкому сенсі розуміють діяльність держави, спрямовану на забезпечення процесу формування і розвитку повноцінної особистості, на виявлення і нейтралізацію негативних факторів, що впливають на особистість, на створення умов для самовизначення і утвердження в житті. У вузькому сенсі – як сукупність законодавчо закріплених економічних і правових гарантій, що забезпечують дотримання найважливіших соціальних прав громадян і досягнення соціально прийняттого рівня життя [2, с.3].

За точкою зору І.М. Сироти термін “соціальний захист” відноситься до функцій держави та означає комплекс заходів матеріальної підтримки непрацездатних, найменш захищених громадян [3, с.10]. О.Г. Чутчева вказує, що соціальний захист, як самостійний правовий інститут, поєднує відособлену групу юридичних норм, що регулюють суспільні відносини, які характеризують прагнення суспільства відгородити своїх членів від загрози неможливості задоволення потреб, визнаних основними і важливими з метою забезпечення стійкого розвитку усього суспільства. [5, с.7]

Потрібно зазначити, що таке розмаїття думок стосовно терміну “соціальний захист” викликане, по-перше, певною новизною цієї категорії для національної науки і практики, по-друге, актуальністю питань, пов’язаних із соціальним захистом населення.

Під соціальним захистом у загальному сенсі слід розуміти діяльність держави щодо встановлення та забезпечення соціально-економічних і соціально-культурних прав громадян. Це і охорона здоров’я, і забезпечення житлом, і здобуття освіти, і охорона материнства та дитинства, і матеріальне забезпечення непрацездатних і інших потребуючих підтримки громадян, і соціальне обслуговування тощо. Під соціальним захистом у вузькому сенсі слід розуміти сукупність нормативно закріплених гарантій спрямованих на вирівнювання положення громадян з іншими членами суспільства у випадках настання соціальних ризиків.

У будь-якій країні завжди є найвразливіші соціальні групи, які потребують підвищеної уваги з боку суспільства та держави. Практика розвинених країн свідчить, що захист соціально вразливого

населення повинен бути пріоритетним напрямком соціальної політики держави.[6, с.44]

Соціально вразливі верстви населення - це індивіди або соціальні групи, що мають більшу за інших ймовірність зазнати соціальних збитків від дії економічних, екологічних, техногенних та інших чинників сучасного життя.

До соціально-вразливих категорій населення, що потребують першочергової допомоги з боку держави, відносяться: пенсіонери, інваліди, сім’ї з дітьми, діти-сиріти, молодь, безробітні, постраждалі від Чорнобильської катастрофи, малозабезпечене населення, та ін.[7, с.26]

Так, з метою забезпечення ефективного здійснення права осіб похилого віку на соціальний захист, зокрема, для надання особам похилого віку можливості якомога довше залишатися повноцінними членами суспільства, шляхом:

- забезпечення достатніх ресурсів, які дозволяють їм жити на задовільному рівні і брати активну участь у суспільному, соціальному і культурному житті;
- забезпечення інформації про послуги і програми, які існують для осіб похилого віку, а також про можливості їхнього використання такими особами;
- забезпечення житла, пристосованого до їхніх потреб і стану здоров’я, або шляхом надання належної допомоги для реконструкції їхнього житла;
- забезпечення медичного обслуговування та послуг, яких вимагає їхній стан здоров’я.[8, с.28]

На сьогодні в Україні створено систему законодавства щодо соціального захисту літніх людей. Законодавчі акти спрямовані на підтримку громадян похилого віку, повернення їх до самостійного повноцінного життя.

Велику увагу Уряд України приділяє посиленню соціального захисту осіб похилого віку з числа ветеранів війни та дітей війни, життєзабезпечення яких підтримується системою пільг та компенсацій.

Ветеранам війни відповідно до Закону України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту” надаються пільги щодо користування житлово-комунальними послугами, оплати послуг зв’язку, санаторно-курортного лікування, ремонту житла, проїзду в міському та приміському транспорті, встановлені надбавки до пенсії. Вказана категорія громадян має право на отримання соціальних послуг. [9, с.15]

Для забезпечення умов щодо самостійного, незалежного проживання осіб похилого віку в Україні прийнято Закон України “Про житловий фонд соціального призначення”. На його виконання розроблено та прийнято постанову Кабінету Міністрів України від 31.01.07 № 76 „Про затвердження Порядку утворення спеціалізованого будинку для ветеранів війни та праці, громадян похилого віку та інвалідів і надання житлових приміщень у такому будинку та Типового

положення про спеціалізований будинок для ветеранів війни та праці, громадян похилого віку та інвалідів". Зазначеним Урядовим актом місцеві адміністрації зобов'язані створювати будинки для проживання ветеранів та інвалідів з комплексом служб побутового та соціально-медичного обслуговування. [7, с.56-57]

Відповідно до Закону України „Про соціальні послуги” особам похилого віку держава гарантує право на отримання соціальних послуг.

Соціальну допомогу громадянам похилого віку, які частково або повністю втратили здатність до самообслуговування, за їх бажанням може бути надано або у відповідній соціальній установі (будинку-інтернаті, територіальному центрі соціального обслуговування, будинку для ветеранів, пансіонаті для громадян похилого віку), де вони перебувають тимчасово або постійно, або безпосередньо за місцем проживання вдома.

У 2008 році мережа стаціонарних установ становила 320 будинків-інтернатів, серед яких 86 призначені для громадян похилого віку та інвалідів, 149 психоневрологічних інтернатів, 25 пансіонатів для ветеранів війни та праці, 7 спеціальних будинків-інтернатів. В стаціонарних установах проживає майже 55 тис. громадян, з них близько 20 тисяч осіб похилого віку та інвалідів, 7 тисяч ветеранів війни, 5 тисяч ветеранів праці. Діяльність стаціонарних установ впродовж останніх років була спрямована на забезпечення потребуючих комплексним соціальним обслуговуванням, покращення умов проживання підопічних, їх комунально-побутового та медичного обслуговування, гарантованих чинним законодавством. [10, с.33]

Підставою для організації соціального обслуговування та надання соціальних послуг громадянам є висновок лікувально-профілактичної установи про ступінь втрати особою здатності до самообслуговування. Соціальні працівники та соціальні робітники надають самотнім громадянам та інвалідам соціальні послуги відповідно до договору. Такий договір укладається між самотнім громадянином і територіальним центром або відділенням соціальної допомоги вдома.

В системі соціального обслуговування самотніх громадян працює понад 50 тис. соціальних працівників, які надають більше 47 видів соціальних послуг.

Велику увагу в стаціонарних установах приділяють організації відпочинку

та культурного обслуговування громадян похилого віку.

Громадяни похилого віку, які проживають в стаціонарних установах, за бажанням мають право на працевлаштування на роботу, доступну їм за станом здоров'я, на умовах трудового договору. [11, с.17]

Діяльність стаціонарних установ, де проживають особи похилого віку, постійно вдосконалюється, впроваджуються сучасні технології соціального обслуговування та методи соціальної роботи, розпочато здійснення індивідуальної оцінки потреби в допомозі та соціальних послугах.

Одночасно зі зміцненням вже існуючих стаціонарних установ основною тенденцією розвитку системи соціального обслуговування осіб похилого віку є створення стаціонарних закладів нового типу. На сьогодні в Україні формується мережа будинків-інтернатів та стаціонарних відділень з невеликою чисельністю проживаючих. Створення таких соціальних закладів у громаді дає змогу наблизити стаціонарні соціальні послуги до звичайного місця проживання осіб похилого віку, не розривати родинні та соціальні зв'язки, що склалися протягом життя. [8, с.29]

В системі праці та соціального захисту населення розвинена мережа територіальних центрів соціального обслуговування пенсіонерів та самотніх громадян, які надають соціальні послуги особам похилого віку за місцем проживання у громаді.

Територіальний центр соціального обслуговування пенсіонерів та самотніх громадян є спеціальною державною або комунальною установою, що надає послуги пенсіонерам, інвалідам, самотнім громадянам та іншим соціально незахищеним громадянам вдома в умовах стаціонарного, тимчасового та денного перебування, які спрямовані на підтримання їхньої життєдіяльності та соціальної активності. [8, с.24]

З метою посилення соціальної захищеності громадян, які перебувають у складних життєвих обставинах і відповідно до законодавства мають право на соціальне обслуговування, Урядом прийнято рішення щодо впровадження нового виду соціальних послуг. Зокрема затверджено Порядок призначення і виплати компенсації фізичним особам, які надають соціальні послуги. Впровадження такого виду послуг дало змогу не обмежувати право людини похилого віку на отримання соціальних послуг тільки в стаціонарній установі або через територіальний центр. Людина, яка має потребу у послугах, за її вибором, може отримувати їх від фізичної особи, таким чином соціальні послуги було наближено безпосередньо до місця проживання літньої людини, яка потребує постійного стороннього догляду. [10, с.55]

Новою формою надання соціальних послуг з проживання стало створення у регіонах України спеціалізованих житлових будинків для самотніх ветеранів війни і праці, пенсіонерів та інвалідів, у

складі яких діють служби соціально-побутового призначення, медичного обслуговування, створено умови для організації дозвілля. На сьогодні в Україні функціонує 9 таких будинків, в яких проживає близько 700 осіб: 4 будинки у м. Києві, 2 будинки у Одеській області, по 1 будинку – в Автономній Республіці Крим, Донецькій та Львівській областях. Процес створення подібних закладів незалежного проживання поступово поширюється й на інші регіони України.

Для наближення соціальної допомоги та послуг ветеранам війни, які мешкають у сільській місцевості, при сільських та селищних радах організовано центри соціального захисту населення за місцем проживання. Вказані центри є структурними підрозділами органів праці та соціального захисту населення, їх працівники тісно співпрацюють з первинними організаціями ветеранів війни щодо надання потребуючим побутової допомоги. [10,с.7-8]

Можна зробити висновок, що система соціального захисту людей похилого віку в Україні на теоретичному та законодавчому рівні закріплена досить ґрунтовно. Водночас в Україні визначені напрями реформування системи соціальних послуг, які передбачають створення широкої мережі служб та закладів, які надають якісні послуги, залучення до надання соціальних послуг недержавних організацій, наближення соціальних послуг, децентралізація процесів управління, фінансування, розташування послуг, реорганізація існуючих інституційних установ та створення альтернативних послуг та механізмів фінансування, розширення можливостей щодо вибору послуг та участі у цьому процесі, підвищення результативності надання соціальних послуг через впровадження технологій з покращення якості. Одним з важливих заходів у вирішенні цих завдань є наявність професійно підготовленого персоналу, оволодіння керівниками та спеціалістами усіх рівнів сучасними методами соціальної роботи, методами управління якістю послуг.

Література

1. Шайхатдинов В.Ш. Право социального обеспечения России. - Екатеринбург, 1996. – Вып.1. -198 с.
2. Мачульская Е.Е., Горбачева Ж.А. Право социального обеспечения. -М., 1998. -278 с.
Сирота И.М.
3. Право социального обеспечения в Украине. -Х.: «Одиссей», 2004. -384 с.
4. Чутчева О.Г. Правове регулювання соціального захисту громадян України: Автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.05 /Нац. ун-т внутр. справ. -Х., 2003. -19 с.
5. Мельник К.Ю. Проблеми соціального захисту працівників органів внутрішніх справ // Право і безпека. -2002. -№ 2. -101 с.
6. Роик В. Д. Социальная защита работника в процессе труда: проблемы теории и практики: Автореф. дисс... докт. эконом. Наук 08.00.07 /НИИ труда М-ва труда Рос. Федерации. -М., 1994. -36 с.
7. Право соціального забезпечення: Навч. посіб. /За ред. П.Д. Пилипенка. -К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2006. -496 с.
8. Болотіна Н.Б. Право соціального захисту: становлення і розвиток в Україні. – Київ.Знання, 2005. -381 с.
9. Стичинський Б. Право соціального забезпечення: проблеми становлення і розвитку // Право України.2002,- № 6.- С.87.
10. Бабкін В. Д. Соціальна держава та захист прав людини // Правова держава,- 1998.- Вип. 9,- 45 с.
11. Конституция Украины. – Одесса.: «Черноморье», 1996. – 96 с.